

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 10.11.2019 | Kabul Tarihi: 27.12.2019

TELHÎSÜ'L-MİFTÂH'IN TÜRKÇE TERCÜME VE ŞERHLERİNE GÖRE TEVCÎH SANATI*

Dr. Ahmet AKDAĞ

ahmetakdag4402@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7895-1293>

Atıf / Citation: Akdağ, A. (2019). Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercüme ve Şerhlerine Göre Tevcîh Sanatı. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 583-595.

Özet

Belâğatin bedî kısmının mana ile ilgili sanatları arasında yer alan tevcîh, klasik belâgat kitaplarında “sözün, birbirine zıt anlamlarda yani hem olumlu hem olumsuz manaya gelecek şekilde kullanılması” şeklinde tarif edilmektedir. Ancak tevcîh, diğer belâgat konuları gibi yaygınlık kazanmamış, eskiden beri bazı belâgat kitaplarında üzerinde pek durulmayan bir sanat olmuştur. Hatîb el-Kazvîni'nin belâgate dair Telhîsü'l-Miftâh adlı eseri üzerine Arapça, Farsça, Türkçe gibi dillerde çok sayıda şerh, tercüme, hâşiye, ihtisâr vb. kaleme alınmıştır. Telhîs'in şimdikiye kadar Türkçe 10 tercümesi ve 5 şerhi tespit edilmiştir. Temel belâgat kitaplarından biri olan Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe tercüme ve şerhlerinde tevcîh sanatıyla ilgili ayrıntılı izahlar bulunmaktadır. Telhîs'in tercüme ve şerhleri bağlamında tevcîh sanatının ele alındığı çalışmamızda öncelikle Tanzimat'tan günümüze kadar geçen sürede kaleme alınmış çalışmalarda tevcîhe yer verilip verilmeme durumuna değinilmiş ve tevcîhe yer veren kitaplarda bu sanatın nasıl ve hangi örneklerle izah edildiği özetlenmiştir. Ardından Telhîs'in Türkçe tercüme ve şerhlerinde söz konusu sanatın nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla tevcîh sanatının sahip olduğu ifade imkânlarına ve bu ifade tekniğinin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevcîh, Belâgat, Telhîsü'l-Miftâh, Tercüme, Şerh.

* Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Mücahit Kaçar Danışmanlığında hazırlanıp 2018 yılında tamamlanan *Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercüme ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

THE ART OF AMPHİBOLOGY ACCORDİNG TO THE TURKISH TRANSLATIONS AND INTERPRETATIONS OF THE TELHİSÜ'L-MİFTÂH

Abstract

Amphibology, one of the arts of the meaning of the subject of rhetoric, is described as the use of the word in opposite meaning, both positive and negative, in the classical rhetoric books. However, the amphibology has not become widespread as other topics of rhetoric and has been an art that has not been emphasized in the books of the rhetoric. *Telhîsü'l-Miftâh*, the work of Hatîb al-Kazwînî, were written a large number of works such as interpretations, translations, apostils, summaries, and treatises. Ten translation and five interpretations of *Telhîs* have been identified so far in Turkish. There are detailed explanations about the art of amphibology in Turkish translation and interpretation of *Telhîsü'l-Miftâh*, one of the basic rhetoric books. In this study, which deals with the art of amphibology in the context of *Telhîs*'s translations and interpretations, whether amphibology was included in the studies from Tanzimat to the present is discussed. And also this paper focuses on how this art is handled according to the translations and interpretations of *Telhîs*. In this study, it is mainly aimed to draw attention to the possibilities of expression and the importance of the expression technique of the art of amphibology.

Keywords: Amphibology, Rhetoric, *Telhîsü'l-Miftâh*, Translation, Interpretation.

1. GİRİŞ

Tevcîh, bedî ilminin mana ile ilgili, ustalık ve hüner gerektiren sanatlarından biridir. Dolayısıyla bazı şairler, bu sanata şiirlerinde başvurmamışlardır. Önemli ifade tarzlarından biri olan tevcîh, belâgat kitaplarında farklı şekillerde ele alınmıştır. Günümüzdeki bazı edebî sanat kitaplarında “ifadenin iki farklı şekilde anlaşılması” şeklinde tarif edilirken klasik belâgat kitaplarında “ifadenin birbirine zıt anlamlarda yani hem olumlu hem olumsuz olarak anlaşılması” şeklinde tarif edilmektedir. Biz de *Telhîs*'in tercüme ve şerhlerini ele aldığımız doktora çalışmamızdan hareketle tevcîh sanatını *Telhîs*'in Türkçe tercüme ve şerhleri bağlamında sunmaya çalıştık. Aşağıda öncelikle Tanzimat'tan günümüze kadar geçen sürede kaleme alınmış çalışmalarda tevcîhin ele alınıp alınmama durumunu ve tevcîhe yer veren kitaplarda bu sanatın nasıl ve hangi örneklerle izah edildiğini özetleyeceğiz. Ardından da *Telhîs*'in tercüme ve şerhlerinde bu sanatın ele alınışı üzerinde duracağız.

2. TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE BELÂGATLE İLGİLİ KİTAPLARDA TEVCİH SANATI

Tanzimat Dönemi'nde yazılan bazı belâgat kitapları ile son zamanlarda yazılan belâgate dair bazı kitaplarda ya tevcîh sanatına hiç yer verilmemiş ya da aynı cümle veya beytin belâgate dair kitaplarda tekrar edildiği görülmektedir. Aşağıda Tanzimat Dönemi eserlerinden başlanarak günümüze kadar yazılmış belâgat ve edebî sanat kitaplarında tevcîh sanatının ele alınış şekli özetlenmiştir.¹

¹ Muhittin Eliaçık, bir makalesinde tevcîh sanatının bazı belâgat kitaplarındaki tariflerini bir arada sunmuştur. Kapsam ve amaç bakımından bizim çalışmamızdan farklı olan bu makale için bkz.: Eliaçık, 2014: 161-167.

Ahmed Hamdî, *Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi* adlı eserinde tevcîh yerine muhtemilü'z-zıddeyn adını tercih etmiştir. Müellif, muhtemilü'z-zıddeyni “Medhe ve zemme ihtimâli olan kelâma derler.” (1872: 26) şeklinde tanımladıktan sonra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen

خَاطَ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءَ

لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ

şeklindeki şiirini konuya örnek vermiştir. Beşşâr b. Bürd'ün şiirinin yanı sıra Farsça şu beyit de konuya misal getirilmiştir:

ای خواجه ضیاشود زروی تو ظلم

یا خلق تو چون سور نماید ماتم

Ali Cemâleddîn'in *Arûz-ı Türki İlm-i Kavâfi Sanayi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî* adlı eserinde de tevcîh yerine muhtemilü'z-zıddeyn ismi tercih edilmiştir. Müellif, muhtemilü'z-zıddeyni “Bir nesneyi medh ü zemme ihtimâli olan kelâma ıtlâk olunur.” (1874/5: 129) şeklinde tarif ettikten sonra son zamanlarda yazılan bazı belâgat kitaplarında Sürûrî'ye atfedilen şu beyti misal getirmiştir:

Rûz olur râyın ziyâ verse çü şem'-i mihr-veş

Fahr olur cûdun kadem bassa sehâ yoluna âr (1874/5: 129).

Ahmed Hamdî, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî* adlı eserinde tevcîh sanatını “(San'at-ı tevcîh) dahi muhassenât-ı ma'neviyyeden olup buna (muhtemilü'z-zıddeyn) dahi dirler bu da kelâmı bir vechile îrâd itmekdir ki medh yâ zemden vecheyn-i muhtelefeyn üzere muhtemel ola.” (Kılıç, 2007: 90) şeklinde tarif ettikten sonra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirinin Türkçe tercümesi şeklindeki şu beyti örnek vermiştir:

Amr dikdi bendenizçün bir kabâ

Kâşki (ki) gözleri olaydı sevâ (Kılıç, 2007: 90).

Ahmed Hamdî, beytin ikinci mısraında dua mı yoksa inkisâr mı olduğu belli olmayıp her iki ihtimali de barındırdığı için tevcîh olduğunu dile getirmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı eserinde tevcîhin tarifini şu şekilde yapmıştır: “Tevcîh san'atı ki muhtemilü'z-zıddeyn dahi denilir. Sözü, iki muhtelif ma'nâya muhtemil olarak îrâd eylemektir.” (Karabey ve Atalay, 2000: 112). Müellif, konuya Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirini “Yek-çeşm derzi, bana bir cübbe dikmiş; keşke iki gözü de siyâh olaydı.” (Karabey ve Atalay, 2000: 112) şeklinde tercüme ederek burada kastedilenin dua mı yoksa beddua mı olduğunun belli olmadığını; dolayısıyla her iki ihtimali taşıdığı için bu şiirin tevcîh örneği olduğunu belirtmiştir.

Abdurrahmân Süreyyâ, *Mizânu'l-Belâga* adlı eserinde tevcîh sanatına iki örnek vermiştir. Bunlardan birinin sözün maksadın zıddına çevrilmesi hususuna dair olduğunu söylemiştir. Söz konusu misal, şöyledir: “Meselâ, makâm-ı tehdîdde ‘Dur, ben sana ne yapacağımı bilirim.’ diyen bir zâta ‘Efendim! Dâimâ kulunuz efendimin lutf ve inâyetini görüyorum. Elbette beni böyle perîşan görünce bana bir kat elbise yapacak, ne yapacak’ cevabı gibi.” (Baranoğlu, 1999: 197-198). Diğerinin ise mütekellimin sözünü başka cihete tevcîh etmekle meydana geldiğini dile getirmiştir. Bu hususa verilen misal ise şu şekildedir: “Meselâ, ‘Dur, ben seni bir kara katıra bindireyim, sen de begenirsin.’

diyen bir muallim yüzbaşıya karşı bir neferin ‘Evet! Beni bir katıra bindirip yorulmaksızın bölüğüme göndermek yüzbaşımın şânındandır.’ (Baranoğlu, 1999: 198).

Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mîzânü’l-Edeb* isimli eserinde tevcîhin tarifini yaparken bu sanata îhâm ve muhtemilü’z-zıddeyn adlarının da verildiğini belirtmiş ve şu misalleri vermiştir:

“Bir iş görüp de gördüğü iş iyi mi oldu fenâ mı iştibâh gösteren bir şahsa hitâben ‘Bir iş gördün ki bundan ziyâde bir şey olamaz.’ denilmesi gibi. Bu sözde ‘Bundan ziyâde iyi yahut bundan ziyâde fenâ bir şey olamaz.’ sûretlerinin ikisine de ihtimâl bulunur. Mevki’-i şümûlünde ibhâm görünen kelâm dahi bu sanattan ma’dûddur.

Kadrine lâyük olan câmeyi giydirdi ana

mısrâmda olduğu gibi. Şu mısrâdaki lâyük lafzının mutazammın olduğu liyâkat, o câmeyi giydirene mi yoksa giyene mi müteallıktır müphem olmakla iki sûrete de muhtemil görünür.” (1888: 363-364).

Mehmed Rifat, *Mecâmîü’l-Edeb* adlı eserinde tevcîh sanatına Beşşâr b. Bürd’ün Telhîs’te verilen şiiri ve bu şiirin Türkçe tercümesi olan “Tek göziyle bunu yazmış hattât / Kâşki ikisi bir olsa idi” (Güneş, 2009: 473) beytini misal getirmiştir.

Mehmet Abdurrahmân, *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı eserinde *Telhîs*’te kör birisi için söylenen keşke iki gözü eşit olsaydı anlamındaki misali biraz değiştirerek “Bir topala -İki ayağın müsâvî olsun demek gibi ki- Bu söz, ikisinin de topal yahud iyi olmalarına dâir iki muhtelif manâya şâmildir.” (Tekdemir, 2012: 66) şekline sokmuştur.

Mustafa İzzet, *Def’ü’l-Mesâlib fî Edebi’ş-Şâiri ve’l-Kâtib* adlı eserinde tevcîhin tanımını yaptıktan sonra şu örnekleri vermiştir:

“Nitekim mervîdir ki meşhûr Ebâ Müslim Horâsânî üdebâdan birine hitâb edip sen falan mecliste benim hakkımda demişsin ki yâ Rabbî sen yüzünü kara et ve re’sini kat’ edip demini ırâka et. Edîb: Evet söyledim, ama ben ol vakt bir üzüm asması altında oturuyor idim, murâdım üzümün kararıp kemâle ermesi ve salkımının koparılıp ve deminin ırâkasından garazım şîre ve pekmez gibi şeylerin yapılması idi dedi. Ebâ Müslim edîb-i mezkûrun bu tevcîhinden iktisâb-ı mahzûziyyetle kendisine in’âm-ı firâvân etti.

Kezâlik târihde muharrerdir ki A’câmın sâlik oldukları mezheb-i hâmis zuhûr ettikte bir şâir-i hakk-gû mezheb-i nâ-hakk kelâmını tefevvüh ettiğinin şâh istimâ ettikte merkûmu ihzâr ile tevbîh edicek şâir kelâm-ı mezkûru tevcîh ile ben mezheb-i nâ-hakk demedim belki mezhebunâ hakk dedim. Bunu galat olarak sem’-i hümâyûnunuza iblâğ etmişler demesiyle bu tevcîh ile ukûbetten halâs olup mazhar-ı en’âm oldu.

Mervîdir ki hulefâ-yı Abbâsiyye’den Me’mûn zamânında birisi nübüvvet davâsına kıyâm etti. Müşârun ileyhine nezdine getirdiklerinde Me’mûn ismin nedir? Müdde’î Ahmed nebîyim dedi. Me’mûn öyle ise bu davâdan ferâgat edinceye kadar bunu darb ediniz. Müdde’î işin fenâlaştığını görünce kelâmını tevcîh ile ey halîfe ben Ahmed nebîyim demekten garazım cenâb-ı nübüvveti medh ü senâ ederim. Sen onu zemm eder misin dedikte Me’mûn merkûmun tevcîhinden mahzûz olarak hakkında in’âm ile tevbe ettirip sebîlini tahliye etti.” (1907: 129-130).

Tanzimat sonrasında yazılan belâgate dair bazı eserlerde tevcîh sanatına yer verilmediği görülmektedir. Ali Nihad Tarlan’ın *Edebî San’atlar* (1981), Nusrettin Bolelli’nin *Belâgat Beyân-Me’ânî-Bedî’ İlimleri Arap Edebiyatı* (2013), Hikmet Akdemir’in *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî’* (2016), İsa Kocakaplan’ın *Açıklamalı Edebî Sanatlar* (2014) ve Necmeddin Şahiner’in *Edebî Sanatlar* (1975) adlı eserlerinde bu sanata yer verilmemiştir. M. A. Yekta Saraç’ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat* adlı eserinde tevcîh sanatına Sürûrî’nin

Rûz olur râyın ziyâ verse çü şem'-i mihr şeb
Fahr olur cûdun kadem bassa sehâ yoluna âr (2011: 213)

Ziya Paşa'nın

Zâhirde görüp bizleri sanma ukâlayız
Biz bir sürü âkil sıfatında büdelâyız (2011: 214)

ve Bedr-i Dilşâd'ın

Her ân ile cennet olur bana nâr
Rızân olmayıncak gelir fahr âr (2011: 214)

şeklindeki beyitleri misal getirilmiştir. Hasan Aktaş tarafından kaleme alınan *Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar* adlı eserde yalnızca Sürûrî'nin yukarıdaki söz konusu beyti, tevcîh sanatına misal getirilmiştir (y.t.y.: 264). Sürûrî'nin bahsedilen beyti, Bahir Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan *Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar* adlı eserde de yer almaktadır (2015: 97). Menderes Çoşkun tarafından kaleme alınan *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar* adlı eserde öncelikle diğer belâgat kitaplarında yer alan misaller sıralanmış, ardından Şeyhülislam Yahyâ'nın

Gûş-vâr etmezse dürr-i nazmunı Yahyâ o şâh
Kadr u kıymet bulmaya âlemde mânend-i hazef (2014: 126)

beyti ile Rûhî'nin

Olup cem'iyet-i rindâna dâhil virmesün sıklet
Meded sûfiye din başındaki destâra yer yokdur (2014: 126)

şeklindeki beyitleri misal getirilerek söz konusu beyitlerin hangi yönden tevcîhe örneklik teşkil ettiği izah edilmiştir. Bu eserde Tefvik Fikret'in "Geçmişlere rahmet diyen elvâh-ı mekâbir" (2014: 127) sözü ve Sünbülzâde Vehbî'nin

Yohsa mânend-i H/hevâyî bir iki güfte ile
Herze-gûyân olamaz nâtıka-pîrâ-yı sühan (2014: 127),

Akşemseddin'in

Hüdâ'nun âşıkı çokdur velî Akşems-i din gibi
Kanı bir gerçek âşık kim yanupdur derd-i Mevlâ'dan (2014: 127),

Nedîm'in

Arz-ı hâlüm çok efendüm hâk-pây-ı devlete
Lutfun ammâ bî-niyâz-ı arz-ı hâl eyler beni (2014: 127)

beyitleri ile Nefî'nin

Bana Tâhir Efendi kelb dimiş
İltifâtı bu sözde zâhirdür
Mâlikî mezhebüm benüm zîrâ
İ'tikâdumca kelb tâhirdür (2014: 127)

şeklindeki kıt'ası konunun sonuna ilave edilmiş ancak bu şiirlerle alakalı herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Menderes Coşkun'un eserindeki Nedîm, Şeyhülislâm Yahyâ ve Rûhî'ye ait beyitler, Bahir Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan eserde de yer almakta olup bunlardan Nedîm'in beytinin tevcih sanatına hangi anlamıyla misal teşkil ettiği açıklanmıştır (2015: 96-97). Selçuk ve diğerleri tarafından hazırlanan eserde aynı zamanda yukarıda zikredilen "Âb-ı hayvandır efendim, artığın" (2015: 96) mısraı ile Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirin Türkçe tercümesi de tevcihe örnek verilmiştir. Numan Külekçi'nin *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar* adlı eserinde tevcih sanatına iki misal getirilmiştir. Bunlardan birisi "Ab-ı hayvandır efendim artığın" (2005: 100) mısraı iken diğeri Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiirin

Tek gözüyle bunu yazmış hattat

Kâşki ikisi de bir olsaydı (2005: 100)

şeklindeki Türkçe tercümesidir. Beşşâr b. Bürd'ün şiirinin tercümesi şeklindeki söz konusu beyit, M. Orhan Soysal tarafından kaleme alınan *Edebî San'atlar ve Tanınması* adlı eserde de yer almaktadır (2005: 107). Bu eserde söz konusu beyit, Manastırlı Rıf'at'a atfedilerek verilmiştir.

Belâgate dair hazırlanan sözlük, antoloji, ansiklopedi vb. eserlerde ise tevcihin tanımı yapıldıktan sonra bazen Kur'an'dan misaller getirilmiştir. Fatma Serap Karamollaoğlu'nun *Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî İlmi* adlı eserinde Nisâ Suresi'nin 46. Ayeti (2014: 69-70), Ali Bulut'un *Belâgat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde ise Nisâ Suresi'nin 127. ayeti (2015: 464) konuya misal getirilmiştir. Bunun yanı sıra Beşşâr b. Bürd'ün *Telhîs*'te misal getirilen şiiri de bu kategorideki kitaplarda tevcihe örnek olarak verilmiştir. Söz gelimi, Ali Bulut'un *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (2015: 465) ve *Bedî İlmi* (2016: 177) adlı eserlerinde Beşşâr b. Bürd'ün bu şiirinin konuya misal getirildiği görülmektedir. Cüneyt Eren ve M. Vecih Uzunoglu tarafından kaleme alınan *Belâgat Terimleri Sözlüğü*'nde ise tevcih sanatının tarifi yapılmış; ancak konuya herhangi bir örnek verilmemiştir (2014: 267).

3. TEVCİH SANATININ TELHİS'İN TÜRKÇE TERCÜMELERİNDE ELE ALINIŞI

Telhîsü'l-Miftâh, Hatib el-Kazvîni tarafından Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinin belâgate dair üçüncü bölümünün özeti mahiyetinde kaleme alınmıştır. *Telhîs* üzerine kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla şimdiye kadar Türkçe 10 tercüme ve 5 şerh kaleme alınmıştır. Söz konusu eserlerden tercüme şerhler şu şekildedir: *Tercüme-i Telhîsü'l-Miftâh* (mütercimi belli değil); Arûzî Mehmed Bosnavî, *Tercüme-i Ebyât-ı Telhîs*; Abdülganî Gürânî, *Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh*; Vak'anüvîs Halil Nûrî, *Matla'u'n-Nûr*; Ahmed Nazîf Efendi, *Tercüme-i Telhîs-i Meânî*; *Telhîsü'l-Miftâh'ın Beyân Bölümünün Mütercimi Bilinmeyen Bir Tercümesi*; Mehmed Fahreddin Dinçkol, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*; Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli, *Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı*; Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Halil İbrahim Şahin, *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)*; Cümle Yayınları tarafından yayınlanan *Telhîsü'l-Miftâh*. Bunlardan Arûzî Mehmed Bosnavî'nin *Tercüme-i Ebyât-ı Telhîs* ve Ahmed Nazîf Efendi'nin *Tercüme-i Telhîs-i Meânî* adlı eserlerinin şimdiye kadar herhangi bir nüshası elimize geçmemiştir (Akdağ, 2018: 36). *Telhîs*'in Türkçe şerhleri ise şunlardır: Ebü'l-İsme Mustafa İsmâmeddîn Üsküdarî el-İstanbulî, *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar*; Mehmed Zihnî Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid*; Mustafa Behçet bin Mehmed Sâlim, *Behçetü'l-*

Erîb Şerhu Telhîsü'l-Hatîb; Ahmet Müderrisoğlu, Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat; Selim Köroğlu, Geniş İzahlı Telhis Tercümesi.

Telhîsü'l-Miftâh'ta tevcih sanatı ile ilgili olan bölüm şu şekildedir: “ وَمِنَّهُ التَّوَجِيهَ وَهُوَ إِيزَادُ الْكَلَامِ مُخْتَمِلًا ” (Akdağ, 2018: 368).

Telhîs'in yukarıda verilen cümlesi, muhtemelen 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında kaleme alınmış ve mütercimi bilinmeyen Tercüme-i Telhîsü'l-Miftâh adlı eserde şu şekilde tercüme edilmiştir:

“Ve manevidendür tevcih. Ol ki kelâmı iki vech-i muhtelif muhtemel irâd itmekdür. A'vere böyle diyen kimesnenün kavli gibi ne olaydı iki gözi berâber olaydı. Muhtemeldür ki avrâ sahih olaydı bu takdirce duâ olur ve muhtemeldür ki ayn-ı sahiha avrâ olaydı demek ola bu takdirce bed-duâ olur. Sekkâki eyitdi ki tevcihdendür Kur'an'un müteşâbihâtı bir itibâr ile ol ki vecheyn-i muhtelifeyne ihtimâl ile. Ve bir itibâr ile tevcihe müfârik olur ol ki ihtimâleynün 'adem-i istivâsıdur. Zîrâ bir manâsı karîb ve bir manâsı baîd olur.” (Akdağ, 2018: 368).

Mütercim, kaynak metinde misal getirilen لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ dizesinin manasını verdikten sonra bu dizinin hangi yönüyle tevcih sanatına örnek teşkil ettiğini belirtmiştir. Buna göre bu dizide dile getirilen “Keşke iki gözü de aynı olsaydı.” mısraının hem olumlu olarak iki gözü de kör olmasaydı anlamına gelebileceği hem de olumsuz olarak iki gözü de kör olsaydı manasına gelebileceği vurgulanmıştır. Mütercim, aynı zamanda kaynak metinde Sekkâkî'nin Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih ayetlerini de tevcihten saydığı şeklindeki cümleyi tercüme ettikten sonra Taftâzânî'nin *Muhtasaru'l-Meânî* adlı eserinden yararlanarak söz konusu ayetlerde iki ihtimalin eşit olmadığını; bunun sebebinin de manalardan birinin yakın diğerinin ise uzak anlama sahip olmasından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Vak'anüvis Halîl Nürî, *Matla'u'n-Nûr* adlı *Telhîs* tercümesinde tevcihe dair kısmı şu şekilde tercüme etmiştir:

“Ma'nevîden biri dahı tevcihdür. Buna muhtemilü'z-zıddeyn dahı dirler. Ta'rîfi: Biri birine muhtelif ü mütebâyin iki vech-i muhtemel olmak üzre kelâmı irâd itmekdür. Bunda irâd olınan kelâm-ı mücerred biri birine müteğâyir iki ma'nâya muhtemel olmak kifâyet itmez. Belki medh ü zemm gibi ezdâddan olmak lâzımdur. Beşâr bin Bürd'ün bir i'virâ için (Mısra): لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ kavli gibi. Mısra-ı mezkûr bahr-ı remelün arûz-ı sâniyesinün fâ'ilâtün fâ'ilâtün veznine mutâbıkdur. Bu kelâm hem ayn-ı avrâsınun sıhhatine muhtemeldür bu sûretde duâ-ı leh olur ve hem ayn-ı sahihinün i'virârına muhtemeldür bu sûretde duâ-ı aleyh olur. Sekkâki merhûm dir ki müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim dahı bir itibâr ile tevcihden olur. Bu mahalde Sa'düd'd-dîn merhûm dir ki itibâr-ı mezkûrdan murâd müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim'ün vecheyn-i muhtelifeyne ihtimâlidür ki bu itibâr ile tevcihden olur ve iki ihtimâlün 'adem-i tesâvîsi sebebiyle dahı tevcihe mugâyir olur. Zîrâ müteşâbihâtta iki manânun biri karîb biri baiddür. Bu vech Sekkâki merhûmun ekser-i müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim tevriye ve ihâm kabilindendür didiği kavline mebnîdür. Câizdür ki vech-i müfârikat müteşâbihâtta iki manânun ezdâddan olması vâcib olmayup yalnız biri birine mugâyeret ile kifâyet olınması ola.” (Aytekin, 2006: 192-193).

Vak'anüvis Halîl Nürî de yukarıda verilen mütercimi bilinmeyen *Telhîs* tercümesinde olduğu gibi misal getirilen dizinin istişhâd yönü üzerinde durmuş ve ilave olarak dizinin kâili, bahri ve veznini vermiştir. Mütercim, Sekkâkî'nin müteşâbihât-ı Kur'an-ı Kerim'e dair cümlesini tercüme ettikten sonra ise Sadeddîn Taftâzânî'nin konuyla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Halîl Nürî, Taftâzânî'nin, Sekkâkî'nin görüşünün söz konusu ayetlerin iki anlama sahip olmasına dayandığını; ancak bu

manalardan birinin yakın birinin ise uzak anlama sahip olmasından dolayı tevcîh sanatına aykırı olduğunu dile getirmiştir.

Mehmet Fahreddin Dinçkol, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı* adlı *Telhis* tercümesinde tevcîhi şu şekilde ele almıştır:

“Kelamı zem ve medih gibi birbirine zıt iki yöne ihtimalli olarak söylemektir. Mesela bir gözü kör olan terzi Ömer’e: Beşir ibni Berd bir cübbe sipariş vermiş. Terzi de onunla eğlenmek için, sana bir cübbe biçeyim ki cübbe midir kefen midir belli olmasın demiştir. Beşir de sana bir şiir söyleyeyim ki lehine mi aleyhine mi olduğu belli olmasın diyerek şu şiiri söyler:

خَاطَ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءَ

لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ

Mefhumubeyt: Ömer bana bir cübbe dikti keşke iki gözü musavi olsaydı.

Burada iki gözün musavi olsun sözü hem ikisi de kör olsun hem ikisi de açılıns manalarına ihtimallidir. Hem lehine dua hem aleyhine beddua olabileceğinden tevcih olmuştur. Sekkâkî Kur'an'ın müteşâbih ayetleri de iki yöne ihtimalli olması yönünden tevcih olur dedi. Bu ayetlerdeki iki yön; karib (yakın), baid (uzak) manalarıdır:

يُدُّ اللَّهُ فُرْقَ أَيُّدِيهِمْ

Meali alisi: Allah'ın eli onların elinin üstündedir.

عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ

Meali alisi: Allah'ın yanında boş geçirdiğimiz vakitler.

”قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ (1990: 189).“

Dinçkol, kaynak metnin tevcîhe dair tanımını verdikten sonra misal getirilen şiir üzerinde durmuştur. Mütercim, *Telhis*'te yalnızca bir mısraı misal getirilen beytin diğer mısraına da yer vererek diğer *Telhis* tercümelerinden farklı olarak söz konusu şiirin hikâyesine de değinmiştir. Dinçkol, kaynak metindeki Sekkâkî'ye ait müteşâbih ayetler hakkındaki cümleyi tercüme ettikten sonra ise söz konusu müteşâbih ayetlerden üç tanesini misal getirmiştir. Bu ayetlerden ikisinin anlamına da yer veren mütercim, bir ayetin ise yalnızca orijinalini vermekle yetinmiştir.

Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı ve M. Sadi Çögenli tarafından kaleme alınan *Telhis ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı* adlı *Telhis* tercümesinde, kaynak metnin ilgili kısmı herhangi bir ilave yapılmadan şu şekilde tercüme edilmiştir: “Tevcîh (sanatı) da mânevi (güzellikler)dendir. O da sözü, farklı iki yöne ihtimali olacak şekilde söylemektir. Bir gözü kör olan adam için ‘لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ’ Keşke iki gözü de aynı olsa’ diyenin sözü gibi. Sekkâkî, Kur'an'ın müteşâbih âyetleri (farklı iki yöne ihtimali) göz önüne alındığında Tevcîh'tendir, (demiştir).” (y.t.y.: 147).

Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu ve Halil İbrahim Şahin'in *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)* adlı eserinde tevcîhe dair kısım şu şekilde tercüme edilmiştir: “Tevcîh; kelamın, birbirine zıt iki ihtimali taşıyarak getirilmesidir. Şair Beşar'ın, bir gözü görmeyen Ömer ismindeki terzisine söylediği ‘لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءَ’ ‘Keşke iki gözü de aynı olsaydı...’ sözü gibi. Sekkâkî, Kur'an'da bulunan müteşâbih ayetleri de bir yönüyle tevcih'ten saymıştır.” (2012: 615-616).

Ustaosmanoğlu ve Şahin'in eserlerinde de yukarıda bahsedilen Yanık, Kılıçlı ve Çögenli'nin eserinde olduğu gibi kaynak metnin tevcîh ile alakalı kısmı motamot tercüme edilmiştir. Ancak eserin dipnot kısmında konuyla alakalı şöyle bir örnek yer almaktadır: "Tevcihe başka bir örnek: 'Âb-1 hayvandır efendim artığın.' Burada âb-1 hayvan hem ab-1 hayat hem de hayvan suyu manalarını içerir." (2012: 616). Mütercimlerin dipnotta misal getirdikleri "Âb-1 hayvandır efendim, artığın" şeklindeki mısra, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügatı* adlı eserinde de yer almaktadır (bkz. 1994: 161). Zannımızca mütercimler, bu mısrayı söz konusu eserden alıntılamaşlardır.

Telhis'in tevcîh sanatına dair kısmı tercüme edilirken mütercimi bilinmeyen *Telhis* tercümesi, Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin *Matla'u'n-Nûr*'u ile Mehmed Fahreddin Dinçkol'un *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı* adlı eserlerde kaynak metnin ilgili kısmının tercümesi ile yetinilmemiş, tevcîhe misal getirilen لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ mısraının hangi yönden örneklik teşkil ettiği hususu üzerinde de durulmuştur. Bu eserlerde aynı zamanda kaynak metnin, Sekkâkî'nin müteşâbih ayetler hususundaki kısmı tercüme edildikten sonra Taftâzânî'nin *Muhtasaru'l-Meânî* adlı eserinden yararlanılarak söz konusu ayetler hakkında değerlendirmede bulunulmuştur. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı ve M. Sadi Çögenli tarafından kaleme alınan *Telhis ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı* ile Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu ve Halil İbrahim Şahin tarafından kaleme alınan *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)* adlı eserlerde ise kaynak metnin ilgili kısmının motamot tercüme edilmesiyle iktifa edilmiştir. Yukarıda ismi geçen *Telhis* tercümelerinden yalnızca Ustaosmanoğlu ve Şahin'in eserinde tevcîh sanatına "Âb-1 hayvandır efendim, artığın" şeklinde Türkçe bir mısra örnek verilmiştir.

4. TEVCİH SANATININ TELHİS'İN TÜRKÇE ŞERHLERİNDE ELE ALINIŞI

Ebü'l-İsme Mustafa İsâmeddîn, *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar* adlı *Telhis* şerhinde Beşşâr b. Bürd'ün tevcîh sanatına misal getirilen şiiri hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Kâili Beşşâr bin Bürd nâm şâirdür. Bunu Amr nâmında bir a'ver hayyât hakkında dimişdür. Pes لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ kavli iki şeye ihtimâli vardır. Biri gözlerinin ibsârda ikisinin müsâvî olmağını temennîdür. Ve biri gözlerinin amâda ikisinin müsâvî olmağını temennîdür. Evvelkisi duâ ile olur. İkincisi duâ-i aleyh olur. Buna tevcîh dirler. Muhtemelü'z-zıddeyn dahi dirler. Istilâhda vecheyn-i muhtelifeyn muhtemel olan kelâmı îrâd itmekdür. Manâ-yı beyteyn: Benüm için Amr kabâ vü kaftân dikdi. Ne olaydı iki gözleri berâber olaydı. Bir beyt söyledüm bilinmedi medh midür yohsa hicv midür." (Demir, 2016: 345-346).

Ebü'l-İsme Mustafa İsâmeddîn, söz konusu şiirin kâilinin kim olduğunu belirttikten sonra şiirin kim için yazıldığını dile getirmiş, ardından şiirin hangi yönüyle tevcîh sanatına örnek teşkil ettiğini açıklamıştır. Şârih, tevcîhin muhtemelü'z-zıddeyn olarak da adlandırıldığını belirttikten sonra terim manasını vermiştir. Son olarak *Telhis*'te misal getirilen şiirin manasını vererek beytin şerhini nihayete erdirmiştir. *Telhis*'te Beşşâr b. Bürd'ün beytinin bir mısraı misal getirilmişken Ebü'l-İsme Mustafa İsâmeddîn'in eserinde söz konusu beytin hem diğer mısraına hem de kendisinden sonra gelen beytine yer verilmiştir.

Mehmed Zihnî Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerh-i Ebyâti't-Telhis ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid* adlı *Telhis* şerhinde Beşşâr b. Bürd'ün tevcîh sanatına misal getirilen şiiri için şu açıklamayı yapmıştır:

"Musannif metinde ve İzâh'da كقول من قال diyü ibhâm etmiştir. Beşşâr b. Bürd Amr isminde tek gözlü bir derziye bir kabâ yanî kaftân biçtirerek güzelce dikmesini sipâriş etmiş idi. Derzi ana eğleniş tarzında 'Sana

bir kabâ dikeyim ki kabâ mıdır yoksa düvâc yanî ihrâm mıdır bellü olmaya.’ demiş olmakla Beşşâr dahi ‘Ben de sana bir söz nazm edeyim ki senin lehinde yâhûd aleyhinde olduğu anlaşılmaya.’ demiş imiş. Derzi dediğini yapmış Beşşâr dahi va’dini yerine getirerek bu nazmı söylemiştir. خَاطٌ dikti manâsına fi’l-i mâzîdir. Fâili Amr’dır. قَبَاءٌ mef’ûldür. عَيْنِيهِ lafzı لَيْتَ’nin ismi ve سَوَاءٌ haberidir. Bunun tesniye ve cem’i müsâvîdir. Kâle teâlâ: لَيْسُوا سَوَاءً. Mefhûm-ı beyt: Amr bana bir kabâ dikti. Kâşki iki gözü müsâvî olaydı demektir. Bunda şâhid sanat-ı tevcîhtir ki kelâm, iki zıddı muhtemel bulunmuştur. Şöyle ki şâir, hayyât-ı a’verin sağlam olan gözünün dahi kör olmasını temennî ederek kadh ü hecâ mı kasd etmiştir yoksa kör olan gözünün sağlam olmasını temennî ederek medh ü duâ murâd etmiştir belli olmamıştır. Böyle denilmiş ise de ayn-ı sahihanın amâsı ayn-ı avrâ’ın rüçû’ından bi-hasebi’l-âde akrebdir. Tevcîhin biri de Meşâhîr-i Nisâ’da Bûrân isminde mezkûr olan şu kıt’adır:

بارك الله للحسن والبوران في الختن

يا ابن هرون قد ظفرت ولكن بينت من

Kitâbu’t-Terâcim’de mezkûr İbnü’l-Cevzî’nin افضلهما من بنته تحته kavli de bu kabıldendir.” (1886: 474).

Mehmed Zihnî Efendi, söz konusu mısranın sahibinin Beşşâr b. Bürd olduğunu vurguladıktan sonra şiirin yazılma hikâyesini nakletmiştir. Ardından mısradaki kelimelerin anlamları ve gramer özelliklerine değinmiştir. Daha sonra mefhûm-ı beyt diyerek beytin anlamını vermiştir. Bunun akabinde beytin istişhâd yönü üzerinde durmuştur. Buna göre söz konusu beyitten hem olumlu hem de olumsuz bir mana çıkarmak mümkündür. Bu da, bu beytin tevcîh sanatına misal getirilmesinin sebebidir. Mehmed Zihnî Efendi, Beşşâr b. Bürd’ün söz konusu beytini şerh ettikten sonra tevcîh sanatına Meşâhîr-i Nisâ’dan bir beyit ve Kitâbu’t-Terâcim’den bir cümle misal getirmiştir.

Ahmet Müderrisoğlu, *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat* adlı eserinde *Telhis*’te tevcîh sanatına misal getirilen şiiri şu şekilde ele almıştır:

“Bir sözün hem medhe hem de zemme şümûlü olursa, ‘tevcîh’ veya muhtemilü’z-ziddeyn denilir. Meselâ bir kimseye ‘Bugün barometre kaç gösteriyor? Bak!’ denildiğinde, o kimsenin ‘Derece 10’dur’ demesi gibi. Şu sözün hem ‘Soğuk, tahte’s-sıfır derece 10’ hem de ‘Sıcak fevka’s-sıfır derece 10’ sûretlerinin her ikisine de ihtimâli vardır. Şu nazîreler de öyledir:

Oldu, olacak, olmayacak, olmadı, aslâ

Âlemde niçin yok yere sa’y ü hazer ettim

Tayyâr Paşa

خَاطٌ لِي عَمْرُؤُ وَقَبَاءٌ

لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ

قُلْتُ بَيْتًا لَيْسَ يُدْرَى

أَمْ مَدِيحٌ أَمْ هَجَا

Beşşâr b. Bürd” (2006: 351)

Müderrişoğlu, söz konusu Şiirin Őerhine geçmeden önce tevcihin tanımını yapmıştır. Aynı Şekilde tevcihe muhtemilü'z-zıddeyn de denildiğini dile getirmiştir. Őarih, diğer *Telhıs* Şerhlerinden farklı olarak konuya Türkçe bir cümle ile Tayyâr Paşa'ya ait bir beyit misal getirmiştir. Ardından kaynak metinde tevcihe misal getirilen Őiire yer vermiştir. Bu eserde de Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin'in eserinde olduğu gibi söz konusu beytin hem diğer mısraına hem de kendisinden sonra gelen beytine yer verilmiştir. Şiirin anlamı ve tevcih sanatına misal getirilmesinin sebebi ise dipnotta verilmiştir. Konuyla ilgili dipnotta verilen kısım Şu Şekildedir: "Terzi Amr bana bir takye dikti. Keşke o ŐaŐ harifin iki gözü bir olaydı!.. Ben bir Şiir söyledim ki terziyi medih mi yoksa zem midir belli değil. Bu sözün 'İkisi de ŐaŐ, ikisi de sağ olsun' du ve bed-dularına ihtimâli vardır." (2006: 351).

Yukarıda değinilen Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin, Mehmed Zihnî Efendi ve Ahmet Müderrişoğlu'nun eserleri, *Telhıs'l-Miftâh*'ta yer alan beyitler üzerine yazılan Őerhlerdir. Bunlardan Eb'l-İsme Mustafa İŐameddin'in eserinde yalnızca konuyla ilgili *Telhıs*'te verilen beyit üzerinde durulmuŐken Mehmed Zihnî Efendi ve Ahmet Müderrişoğlu'nun eserlerinde ikiŐer örnek daha verilmiştir. Mehmed Zihnî'nin eserindeki örneklerden biri Arapça beyit biri ise Arapça bir cümle Őekindedir. Ahmet Müderrişoğlu'nun eserinde ise Türkçe bir beyit ile Türkçe bir cümle misal getirilmiştir. Her üç eserde de BeŐŐar b. Brd'n *Telhıs*'te tevcih sanatına misal getirilen mısraının istişhâd yönü üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda her ne kadar tevcih sanatının *Telhıs*'in Türkçe tercüme ve Şerhlerinde nasıl ele alındığı üzerinde durulmuŐ ise de gerek *Telhıs* zerine yazılan Türkçe bazı tercümelere gerekse Őerhlere kaynaklık etmesi hususu göz önünde bulundurularak Sadeddin Taftâzânî'nin *Telhıs* zerine yazdığı *Muhtasaru'l-Meânî* adlı Şerhinde tevcih sanatının nasıl ele alındığının da irdelenmesi gerekmektedir. Taftâzânî, tevcihin tanımını verdikten sonra *Telhıs*'in konuyla ilgili misal getirilen mısraını ele almıştır. Söz konusu mısraın anlamını vermiş ve bu mısraının iki farklı Şekilde anlaşılmaya müsait olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Sekkâkî'nin müteŐabih ayetler hakkındaki görüŐü üzerinde durmuştur. Taftâzânî, müteŐabih ayetlerde iki mananın birbirine zıt olmasının gerekli olmadığını, manalardan birinin yakın diğerinin uzak olduğunu; dolayısıyla bu ayetlerin tamamının tevcih sanatına misal teşkil etmeyeceğini dile getirerek Sekkâkî'nin bu görüŐüne katılmadığını vurgulamıŐtır. Taftâzânî'nin eserinde tevcih sanatıyla ilgili değerlendirmeleri içeren kısım Şu Şekildedir:

"Bedii maneviden biri de tevcihdir. İki zıttı barındıran olarak da isimleniyor. Tevcih Őudur; kelamı, muhtelif iki vecihle getirmez. Yani kelamı, birbirine zıt olarak getirmektir. Tıpkı medh ve zem gibi. Dolayısıyla kelamın deđiŐik iki anlamı barındırması yeterli değildir. Bir gözü görmeyen birisi için söylenilen Şu söz gibi; örnek: *لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ* 'keşke iki gözü de aynı olsaydı.' Bu sözde iki ihtimal vardır. 1) O kiŐinin kr olan gözünün de sağlam olmasını temenni etmiş olabilir. Bu durumda bu ona duadır. 2) Yine sağlam gözünün de kr olması temenni edilmiş olabilir. Bu durumda bu söz ona bedduadır. Sekkaki demiş ki 'MüteŐabih ayetler de bir itibarla tevcih bölümüne girer.' O yn de Őudur; 'İki ihtimalin eşit olmamasıdır.' EŞit değil denildi. nkn müteŐabih ayetlerde iki manadan biri karip, diğerisi ise baiddir. Bu da bizzat Sekkaki'nin görüŐünden elde edilmiştir. nkn Sekkaki Kur'an-ı Kerim'deki müteŐabih ayetleri tevriye ve ihâm kabilinde olduğunu söylemiştir. Yine müteŐabih ayetlerin tevcikten ayrılmasının yönü Şu Şekilde olması da caizdir: MteŐabihteki iki mananın birbirine zıt olması gerekli değil ki!" (Arslan, 2015: 290-292)

5. SONUÇ

Belâğatin ustalık gerektiren sanatları arasında gösterilen tevcîh, bazı eserlerde îhâm, tevriye, istihdâm ve müşâkele gibi sanatlarla karıştırılmıştır. Hâlbuki tevcîhte kullanılan sözün hem olumlu hem de olumsuz anlama gelecek şekilde övgü mü yergi mi olduğu belli olmayıp mananın her ikisine de eşit uzaklıkta olması söz konusudur. *Telhis*'in tercüme ve şerhlerinde de tevcîh sanatı tarif edilirken özellikle bu hususa dikkat çekildiği görülmektedir. *Telhis*'in gerek tercüme ve gerekse şerhlerinde Beşşâr b. Bürd'ün konuya misal getirilen mısraı tercüme edildikten sonra anlamın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ihtimali olduğu vurgulanarak kastedilenin övgü mü yergi mi olduğunun bilinmediği dile getirilmiştir. *Telhis*'in tercüme ve şerhlerinden hareketle tevcîh sanatı, kullanımı maharet gerektiren bir ifade imkânı ve tekniğidir. Bu ifade yöntemine dair misallerin tespiti için okuyucunun çok dikkatli olması gerekmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nden sonra gerek belâgat gerekse edebî sanatlar ismiyle kaleme alınan eserlerde tevcîh sanatına genellikle Beşşâr b. Bürd'ün *Telhis*'te misal getirilen mısraına yer verildiği görülmektedir. Bu mısra dışında ise genellikle birkaç beyit, konuyla ilgili eserlerde tekrar edilmiştir. Bazı eserlerde ise tevcîh sanatına hiç yer verilmemiştir. Sözün iki ihtimali bir arada barındırarak anlam açısından bir estetik oluşturduğu tevcîhin, daha geniş kitlelere anlatılması ve zihinlerde yer etmesi için konuyla ilgili daha fazla misalin tespit edilerek tahlil edilmesi bir zaruret hâlini almıştır. Bu çalışmayla *Telhis*'in tercüme ve şerhleri bağlamında tevcîhin daha önceki eserlerde nasıl ele alındığı ve hangi örneklerle izah edildiğine değinilerek konuyla alakalı yapılacak çalışmalar için bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

6. KAYNAKÇA

- Ahmed Hamdî. (1872). Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi. Terakkî Matbaası, İstanbul.
- Akdağ, A. (2018). *Telhisü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercüme ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Akdemir, H. (2016). *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*. Nizamiye Akademi, İstanbul.
- Aktaş, H. (y.t.y.). *Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*. Yort Savul Yayınları, Edirne.
- Ali Cemâleddîn. (1874/5). *Arûz-ı Türkî İlm-i Kavâfi Sanayi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî*. Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul.
- Arslan, M. A. (2015). *Muhtasarü'l-Meani Tercümesi*. C. 3, Seyda Yayınevi, Diyarbakır.
- Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvis Halil Nûrî'nin 'Matla'u'n-Nûr' Adlı Telhis Tercümesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baranoğlu, Ş. (1999). *Abdurrahman Süreyyâ Mizânü'l-Belâga (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bolelli, N. (2013). *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, (8. Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A., (2015), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A., (2016), *Bedî' İlmi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, M., (2014), *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, (4. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Demir, G., (2016), *et-Tansîsü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış doktora tezi)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Dinçkol, M. F., (1990), *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*, Ebrar Yayınları, İstanbul.
- Eliacık, M., "Belagat Kitaplarında Tercih Sanatının Tarif ve Tasnifi", *Turkish Studies*, 2014, 9, (12), ss. 161-167.
- Eren, C. ve Uzunoğlu, M. V., (2014), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Güneş, H., (2009), *Mehmet Rifat Mecâmîü'l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karabey, T. ve Atalay M, (hzl.) (2000), *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmâniyye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karamollaoglu, F. S., (2014), *Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedî' İlmi*, İşaret Yayınları, İstanbul.

- Kılıç, A., (hızl.) (2007), Ahmed Hamdî Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin), Laçın Yayınları, Kayseri.
- Kocakaplan, İ., (2014), Açıklamalı Edebî Sanatlar, “8. Baskı”, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Külekcı, N., (2005), Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, “4. Baskı”, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mehmed Zihni, (1886), el-Kavlü'l-Ceyyid fi Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid, Kütübhâne-i Şirket-i Mürettebiyye, İstanbul.
- Mustafa İzzet, (1907), Def'ü'l-Mesâlib fi Edebî'ş-Şâiri ve'l-Kâtib, Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, İstanbul.
- Müderrişoğlu, A., (2006), Telhîs Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Saîd Paşa, (1888), Mîzânü'l-Edeb, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- Saraç, M. A. Y., (2011). Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat. (9. Baskı), Gökkuşbe Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, B. vd. (2015). Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Soysal, M. O. (2005). Edebî San'atlar ve Tanınması. (3. Baskı), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Şahiner, N. (1975), Edebî Sanatlar. Yeni Asya Yayınları. İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1994). Edebiyat Lügati. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1981). “Edebî San'atlar”, Edebiyat Meseleleri. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 142-185.
- Tekdemir, M. (2012). Mehmet Abdurrahman'ın Belâgat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ustaosmanoğlu, M. Ş. ve Şahin. H. İ. (2012). Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat). Hanifiyye Kitabevi, İstanbul.
- Yanık, N. H., vd. (y.t.y.). Telhîs ve Tercümesi Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı. Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul.